

Идентификовање даровитих ученика

Сваки рад са даровитим ученицима у школи подразумева дефинисање ове категорије ученика и њихов избор на основу одређених индикатора. Како да изаберемо ученике код којих ћемо тражити даровитост? Суд наставника и мишљење родитеља најчешће су пресудни код доношења одлуке о томе да ли да се ученик сматра потенцијално даровитим и као такав подвргне испитивању. Као процењивачи могу се још укључити другови даровите деце и сами даровити. У новије време и у срединама где се врше разна групна тестирања интелигенције и знања, често се као индикатор даровитости узима резултат на овим тестовима. Повољнија ситуација је када постоји више података о ученику (мишљење наставника и родитеља, успех на групним тестовима). Тада се скретање пажње на одређене ученике чини најоправданијим. Што имамо више индикатора даровитости, веће су шансе да су издвојени ученици даровити.

Пред родитеље и ученике често се поставља уопштен захтев да указу на даровитост детета или да издвоје све ученике који би могли имати користи од програма за даровите, што и једне и друге може довести у недоумицу у погледу тога на шта да обрате пажњу и којим карактеристикама да дају предност. Постоје инвентари помоћу којих се сакупљају биографски и анегдотски подаци од родитеља, али се често сумња у њихову вредност због неспремности или немогућности родитеља да буду објективни када су њихова деца у питању. Ма какав захтев да се постави, истраживања откривају да ни наставници не могу да препознају све даровите ученике, као и да неке недаровите проглашавају за даровите (Ивезић-Пасини, 1985; Корен, 1988).

Направљено је више скала које треба да помогну наставницима да успешније откривају даровите ученике. Употреба скала као помоћног средства у току наставе показала се као врло компликована (Denton & Postlethwaite, 1984). Наставницима је било теже да опишу ученика уз употребу инструмента који је садржавао понашања на која они треба да обрате пажњу него без њега. Али, исти аутори закључују да је могуће ослонити се на предлоге наставника и да се тачност наставничких номинација може значајно побољшати помоћу тренинга, што потврђују и нека истраживања (Gear, 1978; Bortland, 1978). Факторске студије одговора наставника на сложене скале које покривају различите области понашања ученика откривају склоност наставника да дају предност једним на рачун других области, па тако процењују ученика на основу постигнућа насупрот креативности и водству (Burke, Haworth & Ware, 1982).

Пошто су потенцијално даровити ученици уочени они се подвргавају испитивању, процењивању и мерењу оних карактеристика које указују на даровити потенцијал или га доказују. Процењивање у овој фази најчешће врше експерти, то јест стручњаци из области у којој се тражи даровитост. А као предмет процењивања појављују се поред способности, особина, знања и дела која стварају или изводе изабрани ученици, и показатељи као што су: њихови радови објављени у стручним и научним публикацијама, награде добијене на такмичењима и друга признања и чланство у разним организацијама (редакције, тимови, руководна тела).

За испитивање даровитости у великој мери користе се разне врсте тестова. Уколико нема од раније резултата са групних тестова општих способности и знања, прво се задају они, а затим се примењују индивидуални тестови. У недостатку бољих решења, понекад се групни тестови задају индивидуално. Тестовима општих способности и знања додају се тестови креативности, критичког мишљења и посебних способности, у зависности од типа даровитости који се испитује. Могућност коришћења појединих мера значајно је одређена врстом способности за којом се трага. Тако, на пример, информације о интелектуалним способностима и школским оценама испитаника од изузетног су значаја када се трага за

интелектуалном и академском даровитошћу, док су код утврђивања креативне и уметничке даровитости непотребне.

Процењивање које се изводи код испитивања даровитости и код откривања даровитости има за резултат процене које се дају у облику извештаја, оцена, рангова и предлога. Идентификација тече тако што се изабрани квалификовани процењивачи договоре на које елементе ће обратити пажњу приликом давања свога суда. Да би били што објективнији они често стандардизују, одреде услове под којима ће испитаници радити. На пример, код испитивања талента за сликарство, одреди се број, величина, облик дететових радова који ће се процењивати, техника у којој ће бити урађени, тема на коју ће се односити итд.

Мере које обезбеђују тестови у већој мери су квантификоване од процена које дају процењивачи. Значење скорa који испитаник добије на тесту може се тумачити у односу на групу која је референтна за датог испитаника по узрасту, полу, месту становања (када тест има такве нормe) и у односу на самог испитаника (степен развијености појединих функција). Али, као што су наставници убеђени да су неки ученици даровити а то се не потврђује на тестовима, дешава се да су неки ученици изузетно успешни на тестовима, а да у школи и ван ње не постижу никакве видљиве резултате по којима би могли бити сматрани за даровите. Резултати са тестова нису довољни да се даровитост потврди, нити има много више разлога да се више верује постигнућу на тесту него осталим показатељима даровитости. Ово је нарочито видљиво код неких области даровитости, као стоје, на пример, креативна даровитост.

Тестови креативности односе се на креативно мишљење, па је њихова вредност релативизирана немогућношћу да захвате целовитије процес креативног стварања и тешкоћама око тумачења добијених одговора (Диздаревић, 1978; Сефер, 1988). Употреба тестова у испитивању уметничких способности и талената ограничена је примедбом да они не мере индивидуалну креативну и уметничку продукцију, већ се усмеравају на неке аспекте, као што су уметничка и естетска перцепција и суђење. Тешкоће око проналажења релевантних задатака који се могу ставити у тест, тако да мере битне аспекте социјалних вештина и да се унапред могу предвидети прави, недвосмислени, тачни одговори и њихова веза са понашањем у реалности, представљају разлоге због којих је врло тешко да се тест социјалних способности направи и има ширу употребу.

Један од најзначајнијих разлога зашто ни резултати са најбољих тестова у областима за које су тестови препоручени, нису дефинитивне потврде даровитости, јесте питање критеријума даровитости. Проблем како да разликујемо даровито постигнуће од недаровитог, у пракси се решава на три начина: дефинисањем појединачних критеријума, прављењем матрице података и употребом студије случаја. Када се добије скор са једног теста, одређује се критеријум изнад којег се остварени резултат сматра индикатором даровитости. Уобичајено је да се захтеви крећу од неколико до 10% најбољих резултата. У ситуацији када о једном испитанику имамо резултате са више тестова, могу се одредити критеријуми за сваки од њих. Боље је не одређивати строго високе критеријуме за све добијене скорове, него као критеријум одредити обавезни ниво успеха на неким од употребљених тестова, без означавања који то тестови морају бити.

Други начин да се изаберу даровити ученици је да се њихови резултати са тестова, и друге мере које постоје, укључе у матрицу, где се тако обраде да постану међусобно самерљиве. Пошто се категоришу и добију одговарајуће оптерећење према значају који им се приписује, ове мере могу се сабрати. Тако се добије композитни скор по коме се ученици рангирају, а онда се од њих издвоји 1% до 5% са најбољим резултатом као даровити. Предности оваквог начина избора даровитих ученика састоји се у томе што је добијена богатија слика ученикових способности (профил). Такође, формирање једног скорa

омогућава већи број поређења, са ученицима из других одељења и разреда, других школа, па и шире.

Студија случаја је често најбољи начин да се изаберу даровити ученици. Овај метод подразумева пажљиво прикупљање и проучавање података о постигнућима и понашању посматраних ученика у дужем временском периоду. Уз уобичајено процењивање постигнућа у школи и на тестовима траже се подаци о постигнућу у ваншколским областима, увид у раније резултате и понашање (преко употребе досијеа са кумулираним подацима о испитанику, интервјуисањем ранијих наставника), лични контакти процењивача са испитаником и његово интервјуисање. Овакве околности омогућавају обраћање пажње на оне ученике који испољавају изразити несклад између постигнућа и измерених способности и оне са неконзистентним, променљивини постигнућем (од изузетног до врло слабог).

Увид, не само у оно што је остварено него и оно што се може наслутити и очекивати од даровите деце, помаже да се откривање даровитог потенцијала тачније изведе, да се издвоји већи број оних које би требало испитивати. Ово је посебно значајно код оних типова даровитости који се теже мере (креативна, социјална, уметничка). Студија случаја има предности и на млађим узрастима. Истраживања показују да су наставници у нижим разредима основне школе са више успеха учавали даровите ученике на основу укупних података које имају о ученицима него што је било могуће на основу успеха на тестовима општих способности.

Одређивање критеријума даровитости ствар је одлуке оних који врше избор и њиховог међусобног договора. Као даровит може бити изабран одређени број ученика који постиже најбоље резултате на предвиђеним показатељима или само они ученици који постижу резултате изнад постављених критеријума. Који ће приступ бити примењен зависи, између осталог, од циљева због којих је идентификација изведена. То у конкретном случају значи да један исти ученик, који има одређене способности и постигнуће, може бити проглашен на основу једног идентификационог поступка за даровитог, а неком другом приликом за недаровитог. Већина истраживача се у трагању за даровитошћу задовољава процентом у распону од 1% до 20% деце из генерације или ученика у одељењу, разреду, школи, граду. Уопштено се препоручује да се на млађим узрастима већи број деце сматра даровитим, а на старијим - мањи број.

Не постоје никакве дефинитивне препоруке око најбољег начина избора даровитих појединаца. Ставише, упоређивање резултата ученика који су за укључивање у посебне програме за даровите изабрани на основу интересовања, па је рађено са њима као да су даровити (идентификовање помоћу пружања подршке) и ученика који су укључени на основу мерења интелигенције и других, класичних показатеља даровитости, показује да међу њима нема значајних разлика (Czoplev, 1993b). Ученици су једнако успевали и имали слична постигнућа у току и после завршетка датих програма. Поставља се питање зашто испитивати даровитост уз употребу сложене идентификационе процедуре ако то не помаже у прављењу бољег избора.

Даровитост није једна константна величина која се тачно може утврдити у одређеном тренутку. Таланат не може бити стабилна црта, пошто се капацитет који особа има мења у току целог живота, а промене се дешавају и у области на коју се таланат односи (Csikszentmihalyi & Robinson, 1986). Мерење истих показатеља даровитости код истих испитаника у детињству и младости показује таква одступања да се не препоручује класификовање ученика на основу једног испитивања. Као неопходна мера за побољшање тачности идентификовања захтева се више испитивања у дужем временском периоду. Но, када би се овај захтев и испоштовао (што најчешће није случај, нити ће бити у скорије време) остаје потреба да се већина акција које се предузимају са даровитим ученицима изведе у условима непоседовања потпуних података о њима.

Најзад, стижемо до питања ко су уопште даровити ученици. У литератури се, углавном, срећу две синтагме које у буквалном преводу, са енглеског и француског језика, гласе „школски напредни“ (academically advanced) и „раније сазрели“ (les enfants precoces). Како сами називи кажу, код „школски напредних“ ученика нагласак је на знањима и способностима за учење, а код „раније сазрелих“ младих се у први план истиче брзина њиховог (првенствено интелектуалног) развоја. „Школски напредни“ ученици знају више и уче брже и лакше од других из свог одељења и школе. „Раније сазрела“ деца брже досежу више развојне степене и краће се задржавају на појединим степенима од својих вршњака. У оба случаја, даровити ученици се одређују као супериорни у односу на своје вршњаке, а често се пореде по карактеристикама и постигнућу са старијим друговима и одраслим особама.

По дефиницији, „школски напредни“ и „раније сазрели“ ученици испољавају своје способности и постижу висок успех (такви су бар у једном тренутку морали бити, да би били одређени као даровити). Међутим, поуздано се зна да даровити ученици нису само они који испољавају своје високе способности, добро уче, постижу одличан школски успех, такозвана добра деца, већ их има међу неуспешнима, проблематичнима, хендикепиранима, и нису увек успешно интегрисани, већ показују тенденције ка разним облицима неадаптираног понашања и реаговања (Whitmore, 1980; Yewchuk, 1993). Могло би се рећи да, данас, даровити неуспешни и они који имају неке проблеме изазивају више пажње истраживача него даровити успешни (Monks, Katzko & Voxtel, 1992; Ђорђевић, 1995).

У тумачењу проблема на које наилазе даровити млади редовно се полази од њиховог напреднијег когнитивног функционисања којим се објашњава њихов неусклађен развој (когнитивни-социјални-емотивни-физички), а затим се неусклађен развој види као извор проблема за њихове односе са другима и склад унутар њихове личности (Максић, 1990, 1991, 1993а). На друштвеном плану, разлози за тешкоће које се могу појавити пред даровитим појединцима траже се у нескладу између потреба даровите деце и младих и могућности и спремности околине да на њих одговори. По правилу, средина обраћа већу пажњу на когнитивне него на социјалне и емотивне потребе даровите деце и младих. Ово је честа примедба и посебним програмима који су развијени за даровите ученике.

Нема јединственог одговора о томе колико су препреке на које наилазе даровити појединци у процесу одрастања посебне и различите од оних које чекају недаровите. На основу наших ранијих истраживања и анализе прегледа истраживања које су направили други аутори закључили смо да се већина даровите деце и младих успешно социјално и емотивно развија и постиже задовољавајући, повољан ниво социјалне и емотивне адаптираности. Мали је број аутора који тврде да даровита деца и млади често доживљавају социјалне и емоционалне проблеме. Више је аутора који захтевају да се обрати посебна пажња на ону даровиту децу и младе који имају тешкоће у социјалном и емоционалном прилагођавању.

Закључак

Три детаљније приказане концепције даровитости потврђују све опште констатације о даровитости и даровитим ученицима. Стернберг, Рензули и Гање слажу се да даровитост претпоставља одређени потенцијал, даје неопходна значајна подршка окружења и активност датог појединца да би се тај потенцијал манифестовао као даровито понашање и трансформисао у даровито постигнуће. И међу три изабране теорије, креативност се појављује као аспект даровитости и као врста даровитости. Рекли бисмо да се пре ради о покушају прецизнијег одређивања креативности, него о несагласностима између и унутар појединих становишта. Анализа креативне даровитости и креативне продукције спецификује интелектуалне, личне и мотивационе аспекте који их чине и које треба подржати да би се, пре или касније, стигло до креативног постигнућа.

У оквиру значаја средине и окружења за развој даровитости, Стернберг, Рензули и Гање наглашавају улогу школе. Школа се одређује као средина која може и треба да својим садржајима и активностима обезбеди услове за испољавање и подстицање даровитости у детињству и младости. Поменути ауторима заједничке су и многе критике упућене актуелним школским системима, због тога што не пружају адекватну подршку даровитим ученицима. Примедбе се тичу интелектуалних процеса које захтева школски рад, квалитета знања које се нуди, когнитивног стила који се подстиче, особина личности и типа мотивације који се развијају. Уочавамо да рад на подстицању талената ученика укључује значајне промене свих битних аспеката васпитно-образовног процеса. Озбиљност датих примедби, с друге стране, говори о тежини захтева који се постављају пред укупан васпитно-образовни рад у школи.

Први корак у раду са даровитим ученицима представља њихово откривање и испитивање. Идентификовање даровитости обухватиће трагање за одговарајућим карактеристикама у зависности од тога како је одређена даровитост. Избор теоријског приступа, одредиће показатеље даровитости који ће се мерити. Јасно је да из проблема одређивања даровитости у извесној мери проистиче проблем идентификовања даровитости. Међутим, када се одреди шта чини даровитост, идентификовање даровитости се даље компликује тешкоћама у мерењу изабраних показатеља даровитости, недостацима мерних инструмената који стоје на располагању и релативношћу критеријума. Увек се мере само неки показатељи, за многе од њих не постоје валидни и поуздани мерни инструменти и у разним испитивањима постављају се различити критериј уми даровитости. У оваквим околностима, поставља се питање како вршити избор ученика.

Јован Цвијић (1865-1927)

Географ. Поставио основе науци о карсту и дао изванредан допринос проучавању ледника и језера, старих култура, насеља, кућа и становништва Балканског полуострва. Установио миграционе струје становништва, извршио класификацију сеоских и градских насеља и направио типологију етно-психичких особина Јужних Словена • Рођен у Лозници, у трговачкој породици као треће од шесторо деце. По мајчиној жељи наставља школовање, али не може да студира медицину због недостатка новца. На наговор професора, опредељује се за географију у Београду • Био је најбољи ђак и студент, а докторски рад о кречњачким стенама обезбеђује му статус признатог европског научника већ са 27 година. Исте године постаје професор на Великој школи у Београду, где живи до краја живота • Осим предавања, непрекидно путује и истражује на терену. Написао више од 10.000 страница. Био ректор, академик и председник Академије наука. Основао Географски завод и семинар, Српско географско друштво и часопис „Гласник” • Значајан учесник Мировне конференције у Версају (1919) • Оженио се у 46-ој години и није имао деце. Волео да приређује вечере за пријатеље, међу којима је био и Краљ.

Табела 1: Прототипови талентованих ученика (Гагне, 1994б: 2)

Интелектуални ставови

Енциклопедиста - зна пуно о свим стварима, не само о школским предметима. „Муња” - брзо разуме објашњења и често налази одговоре пре других. Стратег - јако добар у играма резоновања као што су шах, Ризико, Монопол.

Креативни ставови

Флуентан - са сјајним идејама, маштовит, има пуно идеја, пројеката и предлога за активности у одељењу и школи. Оригиналан - домишљат, има нова и другачија мишљења и даје предлоге о којима други

не мисле.

Социо-афективни ставови

Дипломата - зна да се спријатељи и лако говори са сваким, чак децом и одраслима које

не познаје. Особа од поверења - поверљив, зна да слуша, не одаје тајне које му се повере, зна

да утешу другу децу и да поправи њихово расположење. Анђео чувар - зна стаје право и криво, добро и лоше. Даје добре савете чиме помаже

да онај кога саветује чини оно што треба. Оптимиста који подстиче - зна да охрабри друге да дају све од себе и да не одустају

када ствари крену лоше.

Физички ставови

„Зеџ” - увек је бржи од других у физичким активностима (трчање, пливање, возња бицикла). Неуморан - може да вежба дуго и да не остане без даха или исцрпљен. Херкул - има врло јаке руке или ноге и може да подигне врло тежке предмете. Гимнастичар - јако добар у физичким вежбама које захтевају ритам, равнотежу,

флексибилност и координацију. Особа брзих рефлекса - вест са рукама, јако добар у играма које захтевају брзе

рефлексе (видео игре, пинг понг).

Академски таленти

Граматицар - зна граматичка правила добро и пише без грешке.

Особа са богатим речником - има широки фонд речи, користи тачно необичне и тежке речи.

Лингвиста - брзо и лако овладава страним језицима.

Географ - зна пуно о различитим крајевима света и начину живота у појединим земљама. Научник - зна пуно из различитих наука (о биљкама, животињама, хемикалијама или

планетарна). „Рачунар” - врло брз са бројевима и може лако да решава математичке проблеме.

Табела 1: Прототипови талентованих ученика (Гагне, 1994б: 2)

(наставак)

Технички таленти

Механичар - јако добар у руковању телевизором, видеом, грамофоном. Чак може да поправља једноставне машине. Програмер - јако добар са компјутером. Може да научи нове програме и није му

потребна помоћ када програм не ради. Проналазач - јако добар у откривању оригиналних машина и обликовању и прављењу

таквих ствари.

Уметнички таленти

Писац - пише приче, песме, кратке комаде који су врло маштовити и оригинални. Примењени уметник - може да направи све врсте лепих и оригиналних ствари својим

рукама (скулптуре, маске, накит, плетиво, грнчарију). Ликовни уметник - може да нацрта све: предмете, животиње и људе. Једни преферирају

сликање, други цртање. Комичар - насмеје сваког својим вицевицама, имитацијама и импровизацијама. Глумац - изабрао бих га за главну улогу у филму или представи. Играч - добро прати музички ритам; има лаке и гупке покрете. Инструменталиста - добро свира музички инструмент. Певач - има леп глас и добро пева.

Интерперсонални таленти

Аниматор - оживљава друштво и забаву, увек има да предложи игре и групне активности

које ће забаву учинити лепом тако да свако учествује. Судија - добар у решавању спорова између ученика, зна да помогне како да направе

компромис, да се договоре и сложе. Наставник - зна како да нађе праве речи и примере да објасни ствари које нису биле

схваћене на часу. Спикер - добро се изражава и може да говори о некој ствари пред одељењем и другим

људима без читања текста. Вођа - усмерава добро друге и зна да наведе људе да га слушају и ураде оно што се

од њих тражи. Портпарол - успешно брани становиште одељења када траже дозволу да учине нешто, да мењају правила или наставникову одлуку. Продавач - зна да нађе праве аргументе да убеди друге да су његове идеје најбоље. Координатор - ради на врло сређен начин. Када се ради на пројекту, координатор мисли о свим детаљима, зна како да расподели посао и све проблеме решава у прави час. Бизнисмен - има таленат за бизнис, зна како да смисли и организује активност која ће донети новац.